

ГААЗЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ВРУЧЕННЯ ЗА КОРДОНОМ СУДОВИХ ТА ПОЗАСУДОВИХ ДОКУМЕНТІВ У ЦИВІЛЬНИХ АБО КОМЕРЦІЙНИХ СПРАВАХ

ГНЕЗДОВ Олександр Всеволодович - адвокат,
Кримська колегія адвокатів

Рассматриваются вопросы международных судебных поручений о вручении документов, которые урегулированы Конвенцией о вручении за границей судебных и внесудебных документов по гражданским и коммерческим делам, подписанной в Гааге 15 ноября 1965 года, и ратифицированной Украиной 19 октября 2000 года.

Розгляд цивільних справ за участю осіб, що знаходяться за межами держави суду, вимагає вирішення проблеми забезпечення їх участі у судочинстві, яке неможливо без вручення їм позовних заяв, повісток та інших судових та позасудових документів. Тому дослідженню судових доручень як найважливішому елементу надання міжнародної правової допомоги у цивільних справах приділяли увагу в своїх працях такі відомі вітчизняні науковці, як Л.П. Ануфрієва, Д.Д. Аверін, В.П. Звеків, А.А. Луниц, Н.І. Маришева, К. Малишев, Т.М. Нешатаєва, Т.М. Яблочков та ін.

На відзнаку від вітчизняного цивільного процесуального законодавства, яке практично ігнорує визначення процедури вручення документів, а також наслідки недотримання цих правил, в міжнародних договорах з питань цивільного процесу процедура вручення документів ретельно деталізована і розглядається як невід'ємна частина надання правової допомоги у цивільних справах.

Оскільки ст. 426 ЦПК України (надалі - ЦПК) є в частині визначення порядку зносу із закордонними установами юстиції із приводу судових доручень та процедурі їх виконання бланкетною нормою, тому представляє певний науковий і практичний інтерес аналіз правил,

які встановлені Конвенцією про вручення за кордоном судових і позасудових документів у цивільних і комерційних справах 1965 р. і значно відрізняється від тих, що стосуються вручення документів за діючим ЦПК. На жаль, вітчизняна наукова література не приділяла уваги гаазькій конвенції 1965 р., імовірно, за причиною неучасті у ній Союзу РСР та до останнього часу України.

Як відмічає Х. Шак (Німеччина), поки в багатьох державах вручення документів ще розглядається як державний акт, особливе значення для вручення за кордоном приділяється міжнародній правовій допомозі [1, с. 294]. Тому питання вручення судових та позасудових документів вирішувалися в усіх універсальних конвенціях з питань цивільного процесу (Convention relative a la procedure civile), укладених у рамках Гаазьких конференцій з міжнародного приватного права, а саме 14 листопада 1896 р., 17 липня 1905 р. і 1 березня 1954 р. У розвиток положень про надання правової допомоги 15 листопада 1965 р. у Гаазі було укладено Конвенцію про вручення за кордоном судових і позасудових документів у цивільних і комерційних справах (надалі - Конвенція)¹. 19 жовтня 2000 р. Верховна Рада України ухвалила Закон про приєднання України до цієї Конвенції [2, ст. 424].

Метою Конвенції є створення відповідних засобів, для того, щоб судові або несудові документи, які підлягають врученню за кордоном, були доведені до відома їх одержувачів у належний строк, а також поліпшення організації правової взаємодопомоги шляхом спрощення та прискорення процедури. Під врученням документу розуміють його засвідчену передачу.

Конвенція застосовується у цивільних та комерційних справах щодо всіх випадків, коли

існує потреба в передачі судових та позасудових документів для вручення за кордоном. Згідно з рекомендаціями експертної комісії Гаазької Конференції з міжнародного приватного права, яка відбулася 17-20 квітня 1989 р., поняття "цивільні та комерційні справи" є автономним і має досить широке тлумачення [1, с.296]. Щодо позасудових документів, то з урахуванням ст. 17 Конвенції їх можливо визначити як документи, які видані органами влади та судовими працівниками, і стосуються розгляду цивільних та комерційних справ.

Для реалізації положень Конвенції кожна держава-учасниця Конвенції призначає Центральний Орган, який організує за своїм внутрішнім правом. Обов'язком Центрального органа є отримання прохань про вручення документів, які виходять від інших держав, і здійснення інших процесуальних дій відповідно до положень статей 3 - 6 (ст. 2). Можливо також призначення інших органів влади із визначенням обсягу їх компетенції, а у федеративних державах призначення більш ніж одного Центрального Органу, але запитуюча сторона в будь-якому випадку має право звернутися з проханням безпосередньо до Центрального Органу (ст. 18). Про призначення зазначених органів інформується Міністерство закордонних справ Нідерландів (ст. 21).

Центральним органом України є Міністерство юстиції України, яке також компетентне отримувати документи, що передаються консульськими або дипломатичними каналами. Міністерство юстиції України та його територіальні управління юстиції компетентні складати підтвердження про вручення документів.

Конвенція передбачає наступні порядки зносин органів юстиції різних держав з приводу надіслання і виконання судових доручень: 1) дипломатичний (ч. 2 ст. 9), як найбільш складний і тривалий, використовується тільки при надзвичайних обставинах, наприклад, для вручення документів іноземним дипломатам або державам; 2) консульський (ч. 1 ст. 9), при якому клопотання про вручення направляється консулом у компетентний орган держави-одержувача. Крім того, дипломатичні і консульські агенти можуть здійснювати вручення судових документів особам, які перебувають за кордо-

ном (ст. 8), що погоджується із п. "j" ст. 7 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р.; 3) безпосередній, при якому клопотання про вручення надходить безпосередньо у створюваний державою - учасницею Конвенції центральний орган, який перевіряє клопотання і здійснює вручення; 4) спрощений (ст. 10), який застосовується виключно у тих випадках, якщо запитувана держава не заперечує проти (а) можливості надсилати судові документи безпосередньо поштою особам, які перебувають за кордоном, б) можливості для судових працівників, службовців або інших компетентних осіб запитуючої держави здійснювати вручення судових документів безпосередньо через судових працівників, службовців або інших компетентних осіб запитуваної держави; в) можливості для будь-якої заінтересованої в судовому процесі особи здійснювати вручення судових документів безпосередньо через судових працівників, службовців або інших компетентних осіб запитуваної держави.

На жаль, Україна при ратифікації Конвенції заявила свої заперечення у відношенні всіх спрощених форм вручення на її державній території, за винятком консульського вручення громадянам держави-відправника. Проте вручення за кордоном поштою принустим, якщо інша держава не висловила свої заперечення проти п. а ст. 10 Конвенції. Так, наприклад у США розглядалася як дійсна вручена позовна заява німецької сторони, відправлена рекомендованим листом з повідомленням [1, с. 298].

Слід підкреслити, що Конвенція (ст. 11) не забороняє державам домовлятися про встановлення з метою вручення судових документів інших способів передачі, ніж ті, які нею передбачені, і, зокрема, безпосередніх зносин між їх відповідними органами⁴. У цьому випадку двосторонні угоди слід розглядати як *lex specialis*. З цього приводу Т. Доннер (Чехословаччина) писав: Двосторонні угоди про правову допомогу можуть діяти паралельно із багатосторонньою Гаазькою угодою, так що вирішення конкретного питання необхідно шукати перш за все у двосторонньому договорі [3, с.75-76].

Порядок направлення і виконання судових

доручень встановлюється в кожній державі її внутрішнім законодавством та її міжнародними угодами. В Україні правила виконання іноземних судових доручень і звернень з дорученнями до іноземних судів регулюється ст. 426 ЦПК, Постановою Президії Верховної Ради СРСР від 21 червня 1988 р. "Про заходи щодо виконання міжнародних договорів СРСР про правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах" [5, ст. 428], Циркулярним листом Міністерства юстиції СРСР від 9 березня 1972 р. [6, с. 840-842], Інструкцією про порядок надання судами її органами нотаріату СРСР правової допомоги установам юстиції іноземних держав і про порядок звернення за правовою допомогою до цих установ (затверджена Міністром юстиції СРСР 28 лютого 1972 р. із змінами і доповненнями, внесеними 26 червня 1985 р.) [6, с. 842-854], Постановою № 2 Пленуму Верховного Суду СРСР від 19 червня 1959 р. із змінами, внесеними постановою Пленуму № 6 від 11 липня 1972 р., "Про питання, пов'язані із виконанням судами договорів з іноземними державами про надання правової допомоги у цивільних, сімейних і кримінальних справах" [7, с. 89-98]. На жаль, ані ст. 393 проекту ЦПК, ані ст. 73 проекту Закону "Про міжнародне приватне право" не деталізують питань правової допомоги, дослівно відтворюючи ст. 426 діючого ЦПК.

Встановлена Конвенцією процедура вручення починається з направлення органом влади чи судовим працівником, компетентним відповідно до права запитуючої держави центральному органу запитуваної держави прохання про вручення, для якого ч. 1 ст. 3, ст. 7 Конвенції передбачає спеціальний формуляр. До прохання додається документ, який підлягає врученню або його копія. Прохання і документ надаються в двох примірниках. Зазначені документи не потребують легалізації або виконання інших аналогічних формальних процедур.

Слід підкреслити, що запитуюча сторона повинна точно визначити адресу особи, якій необхідно вручити документ, бо якщо її адреса невідома, Конвенція не застосовується (ч. 2 ст. 1).

Типові умови формуляру обов'язково мають бути складені французькою або англійською мовами. Відповідні пробіли в формулярі

заповнюються або мовою запитуваної Держави, або французькою чи англійською мовами.

Центральний орган держави, якій адресоване клопотання, перевіряє його "без зволікання", і якщо центральний орган вважає, що запит не відповідає положенням цієї Конвенції, то він безвідкладно інформує запитуючий орган і зазначає свої заперечення щодо прохання (ст. 4).

Причини, за якими запитувана держава може відхилити виконання формально правильних запитів, перераховані в Конвенції у вичерпній формі і стосуються виключно мотивів публічного порядку (у вузькому розумінні): Центральний орган вправі відхилити клопотання, тільки якщо його задоволення становить небезпеку для суверенітету чи безпеки держави, якій спрямоване клопотання (ч. 1 ст. 13), наприклад, коли надходить прохання про вручення документа у справі, до участі в якій притягнута запитувана держава з порушенням її судового імунітету, що кореспондується зі ст. 426 ЦПК.

Конвенція не припускає перевірку судом запитуваної держави непрямої підсудності справи (підсудності щодо признання рішення), щодо якої надійшов запит. Особливо виділяється у ч. 2 ст. 13 Конвенції загальний принцип, згідно з яким звернення про надання правової допомоги не можуть бути відхилені через домагання запитуваної держави в даній справі на виняткову компетенцію для своїх судів, або що її внутрішнє право не дозволяє проведення судового процесу, у зв'язку з яким направлене прохання. Тобто правова допомога, таким чином, повинна надаватися й у такому процесі, у якому можлива ухвала судового рішення, яке не буде визнаним запитуваною державою. У разі відмови Центральний Орган негайно інформує про це запитуючий орган із зазначенням причин відмови.

Вручення документів здійснюється, як правило, на основі застосування діючого в запитуваній державі процесуального права (п. "а" ч. 1 ст. 5), але також передбачена можливість за клопотанням діяти за правилами запитуючої держави, п. "b" ч. 1 ст. 5, таким чином, переборює принцип ведення процесу за *lex fori*, який закріплено у ч. 2 ст. 426 ЦПК. Питання про застосування іноземного процесуального зако-

ну вирішується Верховним Судом України [7, с. 91], до компетенції якого відноситься питання, чи суперечить іноземний процесуальний закон закону України [8, с. 154].

При формальному врученні центральний орган може вимагати, щоб документ був складений або перекладений офіційною мовою або однією з офіційних мов запитуваної держави. Якщо відправник не потребує формального вручення, то документ може завжди бути вручений шляхом безпосередньої доставки одержувачу, якщо він погодиться прийняти його добровільно (ч. 2 ст. 5). Як підкреслює Х. Шак, у даному випадку адресат повинен дуже добре подумати, чи потрібно йому добровільно одержувати письмове повідомлення іноземною мовою і тим самим дійсно завершувати акт вручення. Адресату повинне бути роз'яснене його право відмовитися від прийняття повідомлення, він також вправі до ухвалення остаточного рішення ознайомитися з посланням. Адресат, що прийняв викладену іноземною мовою позовну заяву і не висловив при цьому заперечень, не може згодом заперечувати дійсність вручення в зв'язку з нібито відсутнім знанням мови [1, с. 296-297].

Врученню підлягає не тільки документ, але й та частина прохання (формуляра), яка містить короткий виклад суті документу, що підлягає врученню (ч. 3 ст. 5).

Про виконання доручення складається підтвердження відповідно до формуляра, у якому підтверджується факт вручення документу і зазначається спосіб, місце та дату вручення, а також особа, якій документ було вручено. Якщо документ не був вручений, в підтвердженні зазначаються причини, які перешкодили врученню. Підтвердження направляється безпосередньо запитуючому органу. Якщо підтвердження було складене не центральним органом або судовим органом, запитуючий орган може вимагати, щоб воно було скріплено підписом представника одного з цих органів.

При застосуванні Конвенції слід мати на увазі, що при врученні документів за законодавством запитуваної країни можуть здійснюватися фікції вручення, невідомі вітчизняному законодавству, а саме: публічне сповіщення (§203 ЦПК Німеччини), вручення судового до-

кументу прокуророві (ст. 84 ЦПК Франції, ст. 142 ЦПК Італії), призначення особи, унормованої на отримання документів (§§174, 175 ЦПК Німеччини) - фактично приводить до розгляду справи за правилами ст. 26 вітчизняного ЦПК, без врахування інтересів і захисту прав відповідача.

Однак, Конвенцією передбачені заходи щодо захисту прав відповідача, який перебуває за кордоном країни суду. Так, згідно з ч. 1 ст. 15 Конвенції, у випадку вручення документів за кордоном судові рішення не може бути винесене, доки не буде встановлено, що документ за правом запитуваної держави був дійсно доставлений особисто відповідачеві або за його місцем проживання в інший спосіб, передбачений цією Конвенцією, і що, в кожному з цих випадків, вручення або безпосередня доставка були здійснені в належний строк, достатній для здійснення відповідачем захисту.

З цього правила Конвенція містить застереження щодо заяви (яку зробила Україна) про можливість, незважаючи на правила ч. 1 ст. 15 ухвалити рішення, навіть якщо не надійшло жодного підтвердження про вручення або безпосередню доставку, у разі, якщо виконані всі наступні умови: а) документ було передано одним із способів, передбачених Конвенцією; б) з дати направлення документа сплинув термін, який суддя визначив, як достатній для даної справи, і який становить щонайменше шість місяців; с) не було отримано будь-якого підтвердження, незважаючи на всі розумні зусилля для отримання його через компетентні органи запитуваної держави.

Слід зазначити, що Конвенція не забороняє судді в термінових випадках прийняти рішення про застосування будь-яких тимчасових чи охоронних заходів.

Ст. 16 передбачає можливість поновлення строку на оскарження рішення (крім рішень щодо статусу і право або дієздатності осіб), постановленого проти відповідача, якому відповідно до положень Конвенції було передано за кордон для вручення документ про виклик до суду або аналогічний документ і який не з'явився, при наявності наступних умов: а) відповідач не з своєї вини не був поінформований про документ в час, необхідний для організації свого захисту, або про рішення в необхідний для

оскарження строк, та b) аргументи, надані відповідачем по суті, prima facie (на перший погляд) уявляються небезпідставними. Звернення про оскарження може бути прийняте лише протягом розумного строку після того, як відповідач дізнався про рішення. Конвенція передбачає можливість заяви про застереження щодо відмови в розгляданні звернень, направлених по закінченні визначеного в такій заяві строку, але який в будь-якому випадку не може бути меншим ніж один рік з дати ухвалення рішення (Україна встановила строк - 1 рік). Таким чином, навіть якщо немає провини відповідача, передбачений на основі ст. 15 і 16 Конвенції захист усе-таки не слід переоцінювати.

Що стосується питання про виконання доручення в справі, правовідносини в якій виникли до вступу в дію договору про правову допомогу, то в цьому випадку український суд повинен виконати доручення на підставі ст. 426 ЦПК України, тому що закон не зв'язує виконання іноземного судового доручення із наявністю договору про правову допомогу із запитуючою державою [9, с. 138-139; 10, с. 84].

Питання надання міжнародної правової допомоги, які нині регулюються підзаконними актами колишнього Союзу РСР, потребують більш ретельного врегулювання, що можливо із прийняттям спеціального нормативно-правового акта або із внесенням спеціальних норм у ЦПК.

SUMMARY

The problems of the international judicial commissions on the delivery of the documents regulated by the Convention of the delivery of the judicial and non-judicial documents on the civil or commercial cases abroad signed in The Hague in November 15, 1965 and ratified by Ukraine in October 19, 2000 are considered.

Література

1. Шак Х. Международное гражданское процессуальное право.-М., 2001.
2. Відомості Верховної Ради України.-2000.-№ 49.
3. Т. Донер. Чехословацкие договоры о юридической помощи//Бюллетень Чехословацкого права.-1959.-№ 1.
4. Відомості Верховної Ради України.-1991.-№ 46.
5. Ведомости Верховного Совета СССР.-1988.-№ 26.
6. Международное частное право. Сборник документов.-М., 1997.
7. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1924-1977). Часть 1.-М., 1981.
8. Л.А. Луни, Н.И. Марышева. Международный гражданский процесс.-М., 1976.
9. К. Малышев. Курс гражданского судопроизводства. Том 1.-СПб, 1876.
10. Д.Д. Аверин. Положение иностранцев в советском гражданском процессе.-М., 1966.

За станом на 1 жовтня 2001 р. у Конвенції беруть участь: Аргентина, Беларусь, Бельгія, Болгарія, Канада, Китай (а також Гонконг і Макао), Кіпр, Чеська Республіка, Данія, Єгипет, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ірландія, Ізраїль, Італія, Японія, Республіка Корея, Латвія, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, США, Венесуела, Антигуа і Барбуда, Багамські острови, Барбадос, Ботсвана, Литва, Малаві, Пакистан, Росія, Сейшельські острови, Шрі-Ланка, Україна.

Дипломатичний порядок зносин (через Міністерство Закордонних справ України) передбачений Договорами про правову допомогу, укладеними СРСР із Алжиром (ст. 4), Грецією (ст. 4), Іраком (ст. 4), Південним Єменом (ст. 4), Кіпром (ст. 4), Тунісом (ст. 4), Фінляндією (ст. 4), конвенцією з Італією (ст. 4) і угодами з Австрією, Бельгією, ФРН, Францією і США.

Безпосередній порядок зносин установлений ст. 5 Мінської конвенції 1993 р., відповідно до якої компетентні установи юстиції Договірних Сторін зносять один з одним через свої центральні органи. Безпосередній порядок зносин передбачений також договорами про правову допомогу, укладеними СРСР з Албанією (ст. 3), Болгарією (ст. 3), Північною Кореєю (ст. 3), Кубою (ст. 3), Румунією (ст. 3), Чехословаччиною (ст. 3), Югославією (ст. 3), а також договорами України з Грузією (ст. 4), Китаєм (ст. 2), Литвою (ст. 4), Молдовою (ст. 3), Польщею (ст. 3), Естонією (ст. 4), Латвією (ст. 4), Монголією (ст. 2), Узбекистаном (ст. 5), В'єтнамом (ст. 4), Македонією (ст. 3), Угорщиною (ст. 4), Чехією (ст. 1), Туреччиною (ст. 2).

Україна є правонаступницею у міжнародних договорах СРСР згідно із ст. 7 Закону України від 12 вересня 1991 р. "Про правонаступництво України" [4. Ст. 617].